

КРИХКА СПАДЩИНА Й АРХІТЕКТУРНІ СТУДІЇ

Нещодавно дніпровське видавництво «Герда» випустило науково-популярний альбом-каталог «**Крихка спадщина. Архітектурний модернізм Українського Півдня та Сходу: кінець 1950 – 1980-ті**» (Дніпро: Герда, 2023. 304 с.). Упорядником і редактором цього двомовного (тексти розміщено паралельно українською та англійською мовами) видання став **Павло Кравчук**, залучивши до співпраці багатьох фахівців: архітекторів, інженерів, істориків, археологів, краєзнавців. Книгу видано за сприяння Українського культурного фонду, за підтримки якого організовано і вебресурс із відповідними матеріалами: «Портал архітектурного модернізму прифронтових та тимчасово окупованих регіонів України, музейних та приватних зібрань» (<https://fragileheritage.org.ua>).

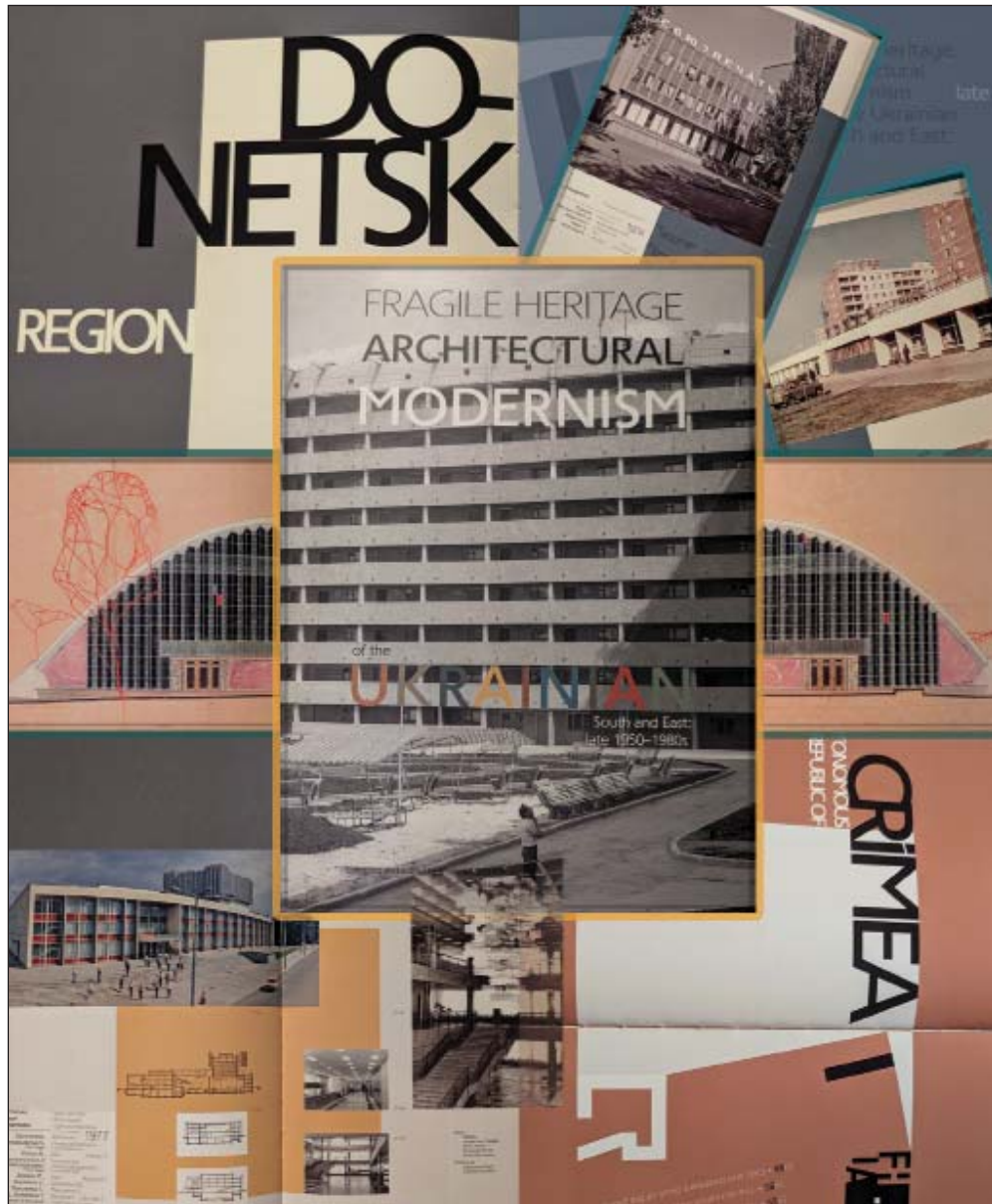
Видання містить дуже багато світлин із державних архівів Херсонської, Миколаївської, Одеської, Запорізької областей, із фондів Музею архітектури Запоріжжя, Національного заповідника «Хортиця», Науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування, Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву України, Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного науково-технічного архіву України, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В.Г. Заболотного, Запорізької обласної організації Національної спілки архітекторів України.

Завдяки такому широкому залученню матеріалів, зазвичай недоступних пересічному читачеві, кожен має змогу ознайомитись зі світлинами багатьох будівель, що яскраво ілюструють самобутнє явище українського радянського архітектурного модернізму. Значна частина описаних пам'яток перебуває на тимчасово окупованих російськими військами територіях, і всі вони, безперечно, щохвилини ризикують бути пошкодженими або й знищеними через дії російських військ. Постійні обстріли перетворюють будь-яку будівлю на справді крихку, загроженою спадщину. Тому така фіксація у вигляді книжкового видання є надзвичайно важливою. Прикро тільки, що немає видання у відкритому доступі.

Описи споруд згруповані територіально, присвячені Автономній Республіці Крим, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Харківській і Херсонській областям. На одній або кількох сторінках вміщено світлини зовнішнього вигляду об'єктів – будівель чи районів міської забудови, найцікавіших інтер'єрів споруд, а також макети і креслення, короткі описи й посилання на джерела. До того ж названі проектні установи, імена архітекторів і інженерів, часто зазначені основні конструктивні новації кожної споруди або нестандартні рішення. Усе це допомагає не тільки побачити, а й зрозуміти особливості перебігу процесу розвитку архітектури протягом понад 30 років.

Відкриває книгу вступна стаття Павла Кравчука і **Наталії Світлої**, де вони наголошують, що намагались зробити акцент насамперед на значенні радянського модернізму у формуванні міського простору, урбаністичних тенденцій і, зрештою, соціально-середовищному перетворенні й дизайні сучасних міст. Автори зазначили, що розмістили у «*виданні матеріали щодо об'єктів, зруйнованих, але перспективних із точки зору державного обліку та подальших ремонтно-реставраційних робіт: об'єктів у Миколаєві, аеровокзал у Чорнобаївці, Будинок культури у Гуляйполі, центральний автовокзал у Дніпрі тощо*» (с. 8). Модерністська спадщина, на думку авторів, «*містить незадіяний потенціал позитивної інтеграції досвіду, скажімо, мешканців Львова і Донецька, Києва і Луганська... рух у даному напрямі дає змогу здолати зайві упередження та розкрити нові, не завжди очевидні можливості для локальних спільнот, громад на звільненій території*» (с. 11).

Надзвичайно цікавими і деякою мірою провокативними є тези другої статті книги «Вступ до українського соціалістичного модернізму»: 1) радянські архітектори не вважали себе модерністами; 2) «сучасна архітектура» була ідеологією радянського урбанізму; 3) західний досвід став базовим для розвитку сучасної архітектури в СРСР; 4) український модернізм принципово був поза проблематикою національної своєрідності; 5) модерністська комплексна забудова спричинила появу концептуальних

міст; 6) вітчизняний модернізм – це повсякдення культури мовчазної більшості; 7) модерністський oikos – джерело усвідомлення політичної суб'єктності мас; 8) радянський модернізм сприяв деідеологізації простору міст. Усі ці тези переконливо обґрунтовані, а наведені далі ілюстрації та описи створюють для цього обґрунтування єдине концептуальне тло.

У «загальноєвропейський простір архітектури ХХ ст.» вводять представлені у книзі модерністські об'єкти українських міст та завершальний текст видання «Спадщина соціалістичного модернізму в Східній Європі та НДР, 1945–1990», написаний **Томасом Флірлем**, німецьким політиком і істориком архітектури. Він стверджує, що «архітектурна форма дуже рідко прямо пов'язана з конкретними політичними обставинами і здебільшого виникає у вирі тенденцій, спрямованих загальною політичною структурою. Соціалістичний модернізм у цьому відношенні був спробою подолати сталінізм» (с. 277). Томас Флірль вважає, що неупереджена оцінка модерністської спадщини, зокрема періоду «наново відкритого модернізму, 1955/57–1991 рр.» (с. 274), відкриває для повоєнної відбудови України дуже продуктивний «шлях, що передбачає осягнення радянської індустріалізації, соціальної модернізації країни та великої відбудови після Другої світової вій-

ни як складного процесу, що має безпосереднє відношення до сучасного стану України як незалежної держави» (с. 276). До того ж автор зауважує, що збереження автентичності навіть заідеологізованих будівель «сприяє їх участі у соціальних змінах через занурення громадян в історію. Перетворюючись на свідків минулого, вони усвідомлюють його остаточне завершення» (с. 285).

Отже, на мою думку, ця книга вирішує одночасно низку важливих питань: фіксує нашу культурну спадщину, що нині через війну перебуває у небезпеці; висвітлює її як цілісне явище, приналежне до світового контексту, зокрема до формування «другого архітектурного модернізму» у Східній Європі після Другої світової війни, а також наводить численні приклади вирішення урбаністичних завдань часів повоєнної відбудови і необхідності забезпечення житлом й інфраструктурою населення міст.

Сподіваюсь, що все це знадобиться нам уже в найближчому майбутті. ■

Анна Радченко

канд. геол. наук, директор
ВД «Академперіодика» НАН України,
м. Київ